

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

ראש הכולל - הרב זכריה אינגבר. עורך הגיליון - הרב שמואל אינגבר.

"כי אני הכבדתי את לבו ולב עבדיו" (שמות י', א')

פרשת השבוע 'בא' פותחת בפסוק: "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה, כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרביו". הקב"ה אומר למשה שהוא הכביד את לב פרעה ואת לב עבדיו. ויש להבין, מי היא אותה קבוצת אנשים המכונים העבדים של פרעה. ומה מעמדם ותפקידם במערכת השלטון של מצרים, שהקב"ה כורך אותם יחד עם פרעה ואומר, שהוא הכביד את לב פרעה וגם את לב עבדיו. ובמיוחד, שכל מטרת העונש היא לפרעה, כמו שנאמר: "למען שתי אתתי אלה בקרביו" ולא נאמר - 'בקרבם'. אז מה היה חלקם במהלכים של פרעה.

ההגדרה של 'עבד' - ישנן שתי משמעויות למושג - 'עבד'. משמעות אחת היא אדם שנחשב לקנין כספו של אדם אחר, והמשמעות השנייה היא של אדם שמרצונו החופשי נכנע כלפיו וסר למשמעתו.

מעמדם של עבדי פרעה כפי שמואב בספר 'שמות'

תלונת בני ישראל על משה ואהרן - בסוף פרשת 'שמות' רואים, שבני ישראל ידעו את מעמדם החשוב של עבדי פרעה ואומרים למשה ולאהרן: "ויאמרו אלהים ירא ה' עליכם וישפט, אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו" (שמות ה', כ"א). ובפסוק זה רואים, שלא רק שהיתה להם השפעה על החלטותיו של פרעה, אלא היה להם גם כח לפעול כנגד עם ישראל כאומרים: "לתת חרב בידם להרגנו", 'בידם' ברבים גם ביד עבדי פרעה.

אות המטה שנהפך לתנין - עבדי פרעה היו לצידו כל הזמן, ודבר זה חוזר על עצמו במספר מקומות, והראשון שבהם בפרשת 'וארא' כאשר משה ואהרן נשלחים לעשות לפני פרעה את המטה שנהפך לתנין. וכך נאמר שם: "ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין... וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין" (שמות ז', ט' - י'). ה' מצווה אותם במפורש להשליך את המטה - 'לפני פרעה', אז למה אהרון משליך את מטהו - 'לפני פרעה ולפני עבדיו', אלא וודאי, שהם נמצאים כל הזמן לידו. ובזה שהתורה מציינת שזה היה גם 'לפני עבדיו', התורה רוצה ללמד אותנו על מעמדם החשוב בעיני פרעה.

מכת דם - תיאור של מעמד כזה חוזר על עצמו גם במכת הדם: "ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וירם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו, ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם" (שם, ז', כ').

מכת צפרדעים - וכן במכת הצפרדעים מופיעים העבדים לאחר פרעה ולפני העם: "ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך, ובבית עבדיך ובעמך" (שם, שם, כ"ח). ועצם זה שהם מדורגים כאן לאחר פרעה ולפני שאר העם בעונש עצמו, זה מוכיח שהיה להם חלק בגזירות על ישראל, ונשאו גם הם בדרגת אשמה מתחת לדרגת האשמה שחלה על פרעה.

עוד יש לבדוק, מדוע כאשר פרעה מבקש שיתפללו להסרת הצפרדעים הוא לא מזכיר בנפרד את עבדיו אלא את העם בכללו: "העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי" (שם, ח', ד'). ואילו משה מזכיר אותם בנפרד: "למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך".

בתחילה יש לציין, שבשום מקום בספר 'שמות' עד כאן, לא מצאנו שפרעה עצמו מזכיר את עבדיו. מצאנו שהעם או משה או התורה עצמה מזכירים אותם, אבל בפסוק זה זו פעם ראשונה שפרעה מדבר בגוף ראשון ומבקש שיתפללו לה' שיסיר ממנו ומעמו את הצפרדעים. ולכן אין תמיהה בזה שכאן הוא אומר באופן כללי - 'ממני ומעמי', ולא מציין בנפרד את עבדיו. והשאלה שיש לברר היא, מדוע התורה ומשה ועם ישראל מציינים אותם בנפרד.

ונראה לומר, שלעבדי היתה השפעה רבה על פרעה, וממילא גם אחריות על הגזירות על ישראל, ועל סירוב פרעה לשלחם, ולכן התורה מדגישה אותם כאחראים למצב של עם ישראל. אך פרעה עצמו לא מזכיר אותם בנפרד, וניתן להעלות כאן שלשה הסברים לכך:

א. לעבדי של פרעה, אין בעצם מעמד רשמי בהיררכיה השלטונית במצרים, אלא בהיותם נאמניו ואנשי סודו, הוא מתייעץ אתם ומשתף אותם בתוכניותיו לגבי עם ישראל. ובדרך כלל הם פועלים רק מאחורי הקלעים. לפי זה ניתן לומר, שמסיבה זו פרעה עצמו לא מזכיר אותם, ובמיוחד שיתחם מיוחד אליהם יכול לגרום למרירות והרגשת השפלה בקרב הקבוצות האחרות, כגון: שרים, חכמים, חרטומים וכהנים, ולכן פרעה מעדיף לדבר בצורה כללית על עמו, ולא לציין אף קבוצה בצורה נפרדת.

ב. מכיוון שפרעה זקוק לשמור על קשר הדוק עם קבוצה זו של עבדיו, לכן צריך לנקוט במשנה זהירות, וכל דיבור שיכול לגרום להם לתחושת עלבון, יכול לגרום לערעור מצבו כמנהיג על. ויתכן, שכאן כאשר הוא מבקש להסיר את הצפרדעים ממנו ומעמו, הוא חושש שעבדיו יפגעו אם יזכיר במפורש שגם עבדיו סובלים מהצפרדעים, לכן הוא מעדיף לדבר בצורה כללית על עמו ולא להזכירם בנפרד.

ג. אנו רואים שמספר פעמים בעשרת המכות פרעה בודק אם דברי משה התקיימו בדיוק כפי שאמר, כי כל שינוי, גורם לפרעה לא להאמין לדברי משה. ולכן גם כאן אולי העדיף לא להזכיר את עבדיו, בכדי שאח"כ יוכל לומר שעבדיו כלל לא סבלו מהצפרדעים, בניגוד לדברי משה שציין לפני המכה במפורש שהצפרדעים יפגעו גם בעבדיו. ולכן, כאשר משה דן עם פרעה למתי הוא רוצה שהצפרדעים יסורו, הוא מציין בדווקא שהם יסורו גם מעבדיו, למרות שפרעה לא הזכיר אותם, בכדי שלא יוכל לטעון אח"כ שהצפרדעים כלל לא פגעו בעבדיו, כי אם אכן לא פגעו בהם, היה עכשיו צריך לומר למשה שאין כל צורך להתפלל עליהם.

מכת ערוב - במכת הערוב התורה מציינת אותם בנפרד: "הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב" (שם, ח' י"ז). ומכיוון שגם העם מוזכרים כאן, ולמרות זאת עבדי פרעה מוזכרים לפנייהם, מוכח גם מכאן שאין הכוונה לעבדים מהסוג החברתי הנמוך, אלא לנאמני פרעה שהם מורמים מעם. וכן כאשר משה אומר שיתפלל להסרת הערוב הוא מזכיר קודם את עבדי פרעה ורק אח"כ את העם: "ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתני אל ה' וסר הערב מפריעה מעבדיו ומעמו מחר" (שם, שם, כ"ה).

מכת ברד - גם במכת ברד הם מוזכרים בנפרד: "כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך" (שמות ט', י"ד).

הירא את דבר ה' מעבדי פרעה - במכת הברד התורה מספרת לנו: "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה, הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים" (שמות ט', כ'). ומכאן הוכחה חזקה לדברינו **שעבדי פרעה** לא היו עבדים במובן הרגיל של המושג אלא קבוצת אנשים הקרובים לפרעה, ולהם היו עבדים המשוועדים להם.

"ואני ועמי הרשעים" - לאחר מכת הברד פרעה מודה שהוא חטא: "ויאמר אלהים חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (שם, ט', כ"ז). **ויש לשאול**, מדוע אינו מציין את עבדיו בנפרד, אלא אומר בצורה כללית - **'ועמי'**? ונוכל להסביר זאת עפ"י שניים מהפירושים שהבאנו, שפרעה לא רוצה להזכיר אותם בנפרד בכדי לא להפלות בינם לבין הקבוצות האחרות, שאת אלו הוא מזכיר ואת אלו לא, וכן חשש שמא עבדיו יפגעו. ובמיוחד כאן שלא רצה לייחס להם במפורש תכונה של רשעים.

"ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון" - כאשר משה אומר לפרעה שהוא יתפלל להסרת מכת הברד, הוא אומר: **"ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים"** (שם, ט', ל'). **ויש לברר**: א. מדוע כאן הוא מזכיר רק את פרעה ועבדיו, ולא מזכיר את עמו. ב. מדוע הוא אומר באופן כללי על עבדיו שהם עדיין לא יראים מפני ה', והרי ראינו, שהיו חלק מעבדי פרעה שכן היו יראים את דבר ה'.

ונראה להסביר: א. עד עכשיו, בכל הפעמים שהתורה הזכירה את העם, היה מדובר על המכות שבאו עליהם, והמכות היו גם על כל עמו, ולכן גם הם הוזכרו. אך כאן מדובר על החיסרון ביראה מפני ה' אלקים, והיראה הזו נדרשת בעיקר מפרעה ועבדיו, בכדי שיסכימו לשלח את בני ישראל. **ב. נראה**, שיש לדקדק בפסוקים, לגבי היראים נאמר: "הירא את דבר ה'", ואילו לגבי הלא יראים נאמר: "כי טרם תיראון מפני ה' אלקים". היראים לא היו יראים מה' עצמו, אלא היו יראים רק מדבר ה'. היו יראים שמא דבר ה' יתקיים, ולכן העדיפו בגלל שיקולי בטיחות להכניס את עבדיהם ומקניהם לבתים, אך יראת ה' ממש לא היתה לאף אחד מעבדיו. **'רמב"ן'** מסביר שאלה זאת ע"י שמפרש את המשפט - **'ידעתי כי טרם תיראון'** לא במובן הפשוט, שעדיין אתם לא יראים, אלא פירוש - **'כי טרם'** הוא, **שלפני** שתסתלק המכה - **'תראון'**, אתם יראים את ה' אלקים, אבל אחר שתסור המכה, אז תמשיכו למרוד בה'.

"ויכבד לבו הוא ועבדיו" - לאחר שחדלה מכת הברד נאמר: "ויירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא, ויכבד לבו הוא ועבדיו. ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל, כאשר דבר ה' ביד משה" (שמות ט', ל"ד - ל"ה). **ויש להבין**, מה פירוש הדברים: **"ויכבד לבו הוא ועבדיו"**, שניתן להבינם בשני אופנים: א. שפרעה הכביד את ליבו וגם עבדיו הכבידו את לבם. ב. שגם עבדיו הכבידו את לב פרעה. כי לפי האפשרות הראשונה היה צריך לכתוב בלשון רבים את שתי המילים - **'ויכבידו לבם'**. ולפי האפשרות השנייה היה צריך לכתוב בלשון רבים את המילה הראשונה - **'ויכבידו לבו'**. **ואולי**, מהפסוק הבא: **"ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל"**, ניתן לדקדק, שכאן כבר לא מוזכרים עבדיו, ובמקום **'ויכבד'** כתוב **'ויחזק'**, ואולי מכאן יש ללמוד, שפרעה הכביד את ליבו, וגם עבדיו הכבידו את ליבו, ולכן כאן כבר נאמר - **'ויחזק'**, כי בזה שגם עבדיו הכבידו את ליבו הם **חיזקו** אותו יותר בסירובו.

ואם פירוש זה הוא הפירוש הנכון של הפסוק, אז לראשונה אנו קוראים על השפעתם השלילית הישירה של עבדי פרעה עליו, שהם גם הוסיפו להכביד את לבו. אך גם לפי הפירוש הראשון שהם הכבידו את לבם של עצמם, אז עצם זה שהתורה מדגישה זאת, הרי שגם זה מראה שלדעתם היתה השפעה שלילית על החלטות פרעה.

"כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו" - בתחילת פרשת **'בא'** מופיע לראשונה במפורש שה' מכביד את לב עבדי פרעה: "כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתי אלה בקרב" (שמות י', א'). מדקדוק הפסוק נראה לומר, שה' **מכביד את לב עבדיו**, בכדי שיוכל לשים את אותותיו **בקרבם של פרעה**. והסיבה לכך היא, שה' לא רצה שעבדיו ישפיעו עליו לגרש את ישראל. ושוב רואים את העצמה שהיתה לעבדי פרעה להשפיע עליו, עד שה' צריך במיוחד להכביד את לבם, בכדי לא ישפיעו על פרעה לשלח את ישראל.

מהפך בדעת עבדי פרעה

"שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם" - לאחר שמשה מזהירם ממכת הארבה נאמר על עבדי פרעה: **"ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם, הטרם תדע כי אבדה מצרים. ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהים לכו עבדו את ה' אלהיכם, מי ומי ההלכים" (שמות י', ז' - ח')**. כאן רואים **מצד אחד** את כחם הרב של עבדי פרעה, כאשר לראשונה, אנו מוצאים דיבור ישיר של עבדי פרעה אליו, ואף נראה שנאמר בלשון גערה ובתביעה נמרצת: **"שלח את האנשים"**. ואכן, משה ואהרן מושבים אל פרעה שנכנס אתם למשא ומתן לגבי היציאה למדבר לצורך עבודת ה', אך המשא ומתן מסתיים בכישלון והם מגורשים מאת פני פרעה. אך **מצד שני**, גם נראה לומר, שעבדי פרעה עוברים כאן מהפך בדעתם, כי לראשונה הם ממליצים לפרעה לשלח את ישראל. ויתכן, שאף נמנעו מלהביע יותר את דעתם בפני פרעה, כי התורה כבר לא מזכירה אותם, לא בפסוק כי לאחר מכת הארבה, ולא בפסוק כ"ז לאחר מכת החושך, שבשניהם נאמר: **"ויחזק ה' את לב פרעה"**, ועבדיו לא מוזכרים.

ולמרות שמפרש **'רש"י'**: "וירדו כל עבדיך - חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחית לי (זבחים קב)", נראה שאפשר גם לומר, שאין מקרא יוצא מדי פשוטו, ומשה הכיר בעבדי פרעה שדעת נטה אליו, ולכן רומז לפרעה, שגם עבדיו כבר לא בדעה אתו, והם בדעה שצריך לתת להם לצאת ממצרים.

ובמכת **בכורות** נאמר: **"ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מת" (שמות י"ב, ל')**. וצריך להבין, מדוע כופל ואומר - **'הוא'** לאחר שכבר הזכיר את פרעה. וכן המילה - **'לילה'** היתה צריכה לבא לאחר הפירוט של פרעה עבדיו וכל מצרים. ואומר **'רש"י'**: **"הוא"** - תחילה ואח"כ עבדיו, מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן. **ופלא**, שפרעה צריך להעיר את עבדיו. ומסביר בעל **'שפתי חכמים'** בשם בעל **'נחלת יעקב'** כי הם כבר אמרו לו שישלח את האנשים, ולא שמע אליהם לכך הוצרך הוא להעמידם. וגם מכאן יוצא, שמאז שפרעה לא שמע בקולם, הם סירבו לשתף אתו פעולה. ואולי לכן, הפסוק מפריד ביניהם ואומר קודם - **'ויקם פרעה לילה'** ומדגישה התורה - **'הוא'** כלומר הוא לבד, ורק אח"כ מזכירה את עבדיו והעם, כי הם כבר לא היו אתו.

תקופה זו של הקורונה הסיפורים מתקיימים ע"י תוכנת זום

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת שבת. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש. ביום ה' שיעור בפרשת השבוע

(שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש) **לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692**

לחגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון כמייל, גם במהדורה מורחבת, נא לפנות לכחוצה - Ingber@bezeqint.net